

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК: ПРОЯВ ЧЕРЕЗ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ

Розглянуто питання про транснаціональні корпорації, а також результати їх діяльності, що виникає в процесі глобалізації

Постановка проблеми. Процеси глобалізації вносять суттєві зміни у економічне життя, формуючи нові умови та змінюючи роль його учасників. У результаті трансформується система економічної координації, а, відтак, і характер відносин держави та економічних агентів. Держава втрачає свої позиції контролера і головного політичного гравця у сфері міжнародних економічних відносин. На світову арену впевненими кроками виходять транснаціональні компанії.

Це викликає величезну кількість дискусій серед науковців. Вони, перш за все, пов'язані з неоднозначністю в оцінках результатів таких змін. В англійській мові з'явилося навіть поняття “globalony”, яке за своїм метафоричним змістом відображає суперечність масштабності та примітивності проблематики.

Водночас, статистичні дані свідчать не лише про те, що такі зміни мають місце, але й про їх масштаб, який постійно зростає. Томас Фрідман у своєму бестселері “Лексус і оливкове дерево” зазначає, що “не кожна країна відчувається частиною глобалізаційної системи, проте кожна прямо чи опосередковано зазнає впливу цієї системи” [13].

Спеціалісти Інституту стратегічних досліджень Національного університету оборони США, в 2001 році оприлюднили Звіт про проект щодо глобалізації та національної безпеки “Проблеми глобального часу”. За даними цього звіту: “Сучасним промислово розвинутим країнам належить 70% світового багатства, тоді як численність населення цих країн складає лише 28 % від загальної кількості мешканців планети. Дохід на душу населення у цих державах у середньому в 4-7 разів перевищує аналогічний показник у більшості бідних країн, в яких мешкає $\frac{3}{4}$ населення планети” [7, с. 41].

На середину 90-х років ХХ ст. сукупні активи десяти найбільших ТНК світу становили 33,3 трлн. доларів США, а їхній сукупний дохід – 14,4 трлн. доларів. Цілком очевидно, що ці масштаби суттєво перевищують масштаби та політичний вплив переважної більшості країн світу [7, с. 38]. “На ТНК припадає приблизно половина світового промислового виробництва, 63 % зовнішньоторгівельного обороту. Транснаціональні корпорації контролюють до 80 % патентів та ліцензій на нову техніку, технології та “ноу-хау”. Під їхнім

контролем перебуває 90 % світового ринку пшениці, кави, кукурудзи, лісоматеріалів, тютюну та залізної руди, 85 % – ринку міді и бокситів, 80 % – ринку чаю та олова, 75 % – сирови нафти, натурального каучука та бананів” [13].

Це забезпечило надзвичайно високий рівень питомої ваги у структурі валового внутрішнього продукту. В середині 80-х років, коли розпочався п’ятий, останній період розвитку, закінчення якого умовно відмічають 2000 роком, “закордонні відділення американських компаній забезпечували 40% ВВП США. Показовими в цьому контексті є дослідження Н. Стерна.

Головним фінансовим результатом діяльності ТНК в останні 20 років явилось те, що ринок капіталів в період з 1980 по 1999 рр. виріс з 2 до 20 трлн. дол., а до 2010 р. за деякими оцінками може вирости ще в 10 раз і досягнути 200 трлн. дол. І хоча ці оцінки можуть видаватися завищеними, ринок капіталів на рубежі двох століть став чи не найголовнішим фактом розвитку світової економіки і суспільства в цілому [9, с. 25].

На початок XXI ст. в світі діяло більше 40 тис. фінансово-промислових груп та ТНК [9, с. 23]. За оцінками експертів, до 2015 р. ця цифра може наблизитися до 50 тис. “Якщо ж приймати в рахунок так звані “міні ТНК”, то всього їх вже зараз нараховується більше 65 тис.” [9, с. 25].

Активно долучається до глобалізаційних процесів, пов’язаних із розповсюдженням впливу транснаціональних компаній і Україна. Її територія, ресурси, головним чином, людські, потенціал потрапляють у фокус інтересів ТНК. Адже одним з пріоритетних завдань, яке стоїть перед транснаціональними компаніями – це створення передумов для подальшого, величезного за своїми масштабами розширення ринку збуту.

Україна для цього має всі необхідні передумови. Потенціал внутрішнього ринку України є надзвичайно привабливим для ТНК (рис. 1).

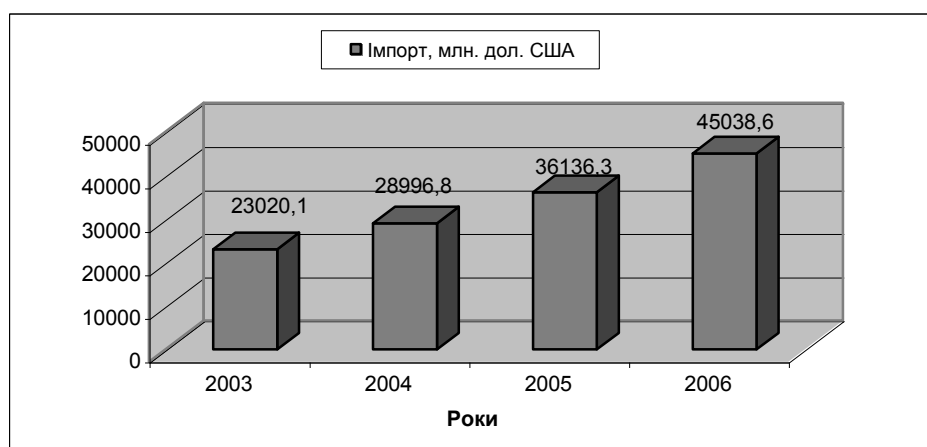

Рис. 1. Обсяги імпорту товарів в Україні за 2003-2006 рр.¹

¹ Статистичний збірник. Україна в цифрах 2006

Дані свідчать про достатньо високий рівень швидкості зростання імпорту в Україні – його середнє значення сягнуло 25,07 %, що дозволяє зробити висновок про велику місткість споживчого ринку України.

В результаті кількість зареєстрованих корпорацій в Україні зростає з року в рік. Попри зниження швидкості зростання кількості зареєстрованих корпорацій за останні 4 роки на 8,47 пункти (рис. 2), загальна інтенсивність зміни кількості корпорацій має позитивну тенденцію. В період від 2001 по 2007 рік їх кількість зросла на 233 одиниці й склала 842 одиниці (рис. 3).

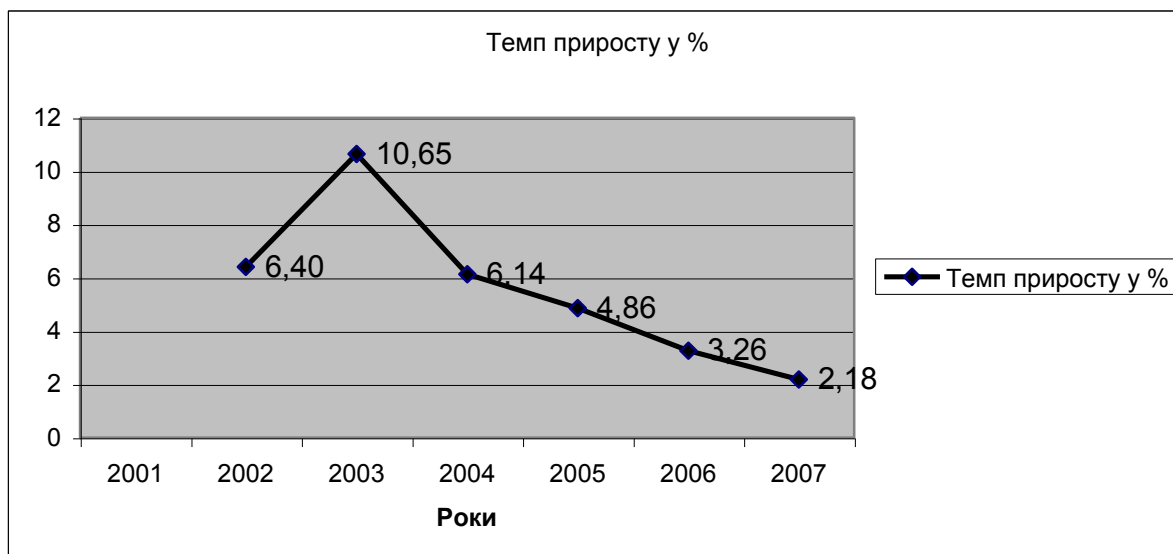

Рис. 2 Темп приросту² кількості корпорацій в Україні за 2001-2007 рр.

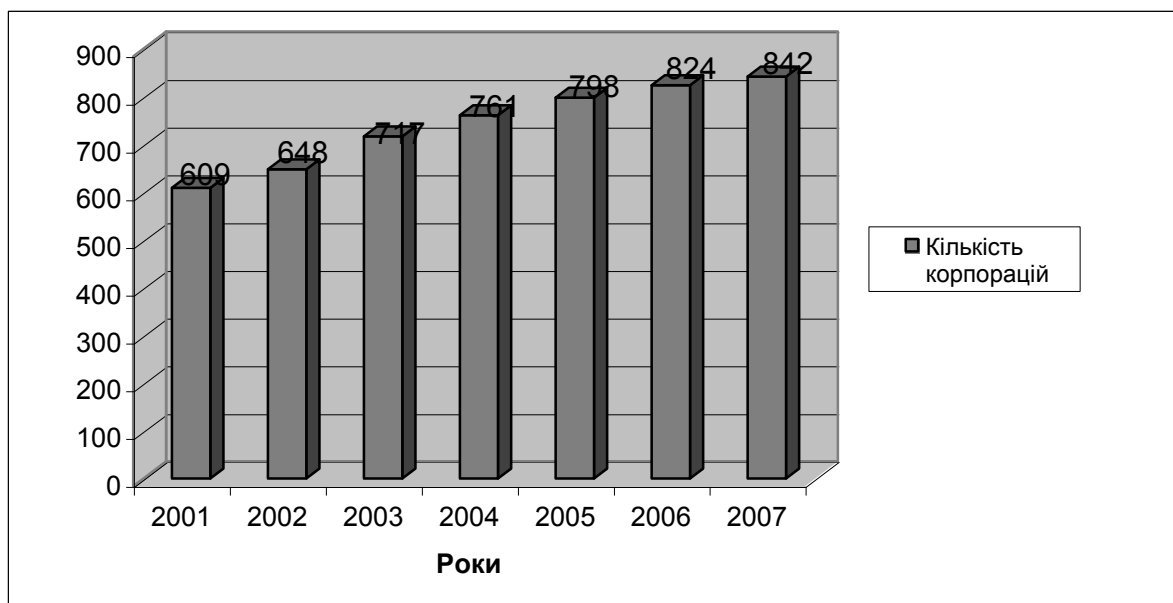

Рис. 3. Кількість корпорації зареєстрованих в ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання³

² розрахунки проведені ланцюговим способом

Завдяки величезним фінансовим ресурсам транснаціональні компанії отримали можливість впливати на країни з перехідною економікою, на країни, що розвиваються через міжнародні організації такі як Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Світова організація торгівлі, Світовий банк тощо.

Спробу оцінити “як робиться” історія і розпочати дискусію про наслідки та перспективи взаємодії транснаціональних компаній та міжнародних організацій у своїй роботі “Глобалізація та її тягар” зробив Дж. Стігліц: “...країни, що шукають їхньої (О.І. – мається на увазі МВФ та Світовий банк) допомоги мусять слідувати їхнім економічним приписам – приписам, що віддзеркалюють їхню вільно ринкову ідеологію й теорії. Результатом для багатьох людей є бідність, а для багатьох країн і економічний хаос. МВФ робив помилки в усіх царинах, до яких долучався: розвиток, подолання криз, перехід від комунізму до капіталізму. Програми структурної перебудови не принесли стійкого зростання навіть тим країнам, котрі, як Болівія, суворо дотримувалися їхніх вимог; у багатьох країнах суворі обмеження гальмували зростання” [8, с. 39]

Часто-густо міжнародні організації не беруть до уваги існуючу різноманітність суспільних систем, нав’язуючи типові схеми економічної політики, які вироблені, як правило, на базі цінностей та закономірностей розвинутих ліберальних економік.

Метою дослідження є оцінка готовності бухгалтерського обліку для адекватного та достовірного відображення діяльності корпорацій та їх вплив на економіку.

Виклад основного матеріалу. Короткий огляд і діагноз стану цивілізацій четвертого покоління показує, наскільки різноманітна палітра сучасних цивілізацій, що знаходяться на різних рівнях і в різних фазах свого життєвого циклу. Очевидно, що застосування до них єдиних шаблонів, спроби уніфікації і розмиття цивілізаційних відмінностей приречені на провал. Не менш очевидно й інше: трансформація не може здійснюватися за однаковими рецептами і лекалами, потрібні конкретні, багато в чому унікальні підходи до кожної цивілізації з урахуванням її особливостей і стадії життєвого циклу [12, с. 49].

Людство єдине у своїй біологічній формі, але надзвичайно багатогранне у культурному, духовному, соціальному проявах, особливостях розвитку і взаємодії. За словами А. Тойнбі: “Внутрішня сторона життя суспільства є вираженням життя будь-якого суспільства в послідовності розділів його історії, в сукупності всіх складових його общин. Зовнішній аспект – це відношення між окремими суспільствами, розгорнуті у часі та просторі” [10].

³ Статистичний збірник. Україна в цифрах 2006

Левашов В.К. відзначає, що: “Системна динаміка, розроблена Дж. Форрестером, математичні підходи до ієрархічними багаторівневим система, кібернетичні методи і концепція органічного зростання М. Макаровича і Е.Пестеля, способи і теорії спрощення рівноваги, гомеостазу і конвергенції, що були використані у доповіді Д. Медуза, принципи планетарної взаємозалежності, гуманістичного соціального порядку і планування, що були представлені до доповідях Римському клубу, підготували підґрунтя, підвели учених і політиків не лише до безумовного визнання гострої потреби в новій оцінці актуального соціального аспекту світосприйняття, але й поставили питання про системне вивчення всього процесу формування глобального суспільства. Ця робота дозволила накопичити інформаційну базу і науково обґрунтувати твердження про режим відтворення соціальних нерівностей (диспаритетів) як фундаментальної причини деградації природнього середовища, зниження рівня і якості життя більшості населення Земної кулі і, як наслідок, політичної радикалізації і глобальної нестійкості. Така критична ситуація, в основі якої знаходиться кризовий характер відношень між промислово розвинутими країнами та іншим світом, дозволила ясніше побачити і почати пізнавати глобальні проблеми бідності”.

Ці організації (О.І. – мова йде про МВФ, Світовий банк), по суті, є недемократичним способом просування ліберальних глобалістичних принципів, нехай навіть “демократичного зразка” за допомогою тиску засобами умов надання кредитів, недопущення до світового правового поля тощо... До того ж національні уряди нерідко (як правило, у нестабільних економіках) не є носієм дійсних національних інтересів і можуть навіть виступати провідником впливу транснаціонального капіталу [7, с. 39].

В Україні Законом України № 921-XIV від 13.07.1999 р. ратифіковано Конвенцію про транснаціональні корпорації. Стаття 8 Конвенції передбачає можливість [2]:

- передачі в довірче управління корпорації або її учаснику пакетів акцій підприємств – учасників корпорації, які належать державам;
- надання державних гарантій для залучення різного роду інвестиційних ресурсів, в тому числі з використанням механізму застави;
- здійснення безмитового ввезення та вивезення обладнання, продукції, робіт, послуг і переміщення капіталу між учасниками корпорації;
- надання банкам-учасникам корпорації, що здійснюють в ній інвестиційну діяльність, пільг, що передбачають зниження норм обов’язкового резервування і зміни інших нормативів з метою підвищення їх інвестиційної активності;

– надання банкам-учасникам корпорації інвестиційних кредитів через Міждержавний банк та іншої фінансової підтримки для реалізації проектів корпорації.

При цьому Конвенція не містить жодного положення про захист національних інтересів окрім застереження про те, що якщо створення транснаціональних корпорацій на території України може призвести до монополізації товарних ринків в Україні, впливає чи може вплинути на економічну конкуренцію на її території, вони створюються за згодою Антимонопольного комітету України у порядку, передбаченому законодавством України про захист економічної конкуренції (Пункт 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1294-IV від 20.11.2003 р).

Це означає, що закон прямо не забороняє створювати ТНК навіть при вказаних загрозах, він змінює лише послідовність створення та реєстрації. При цьому, нагадаємо, що “ООН офіційно рекомендує національним урядам здійснювати жорстку політику щодо ТНК, виключаючи з умов, які висувають іноземні інвестори, ті, що суперечать національним інтересам” [6, с. 10].

Це дозволяє транснаціональним компаніям майже безперешкодно створювати правила та норми і визначати умови життя мільйонів людей, при цьому позбавляти їх можливості впливати на хід прийняття відповідних рішень.

За словами Ернста Заграви, Україна має підтримувати та зміцнювати власні національні компанії на протигагу потужним західним ТНК: “Нація майбутнього людства формуватиметься тими націями, що збережуть зв’язок зі своїми провідними компаніями. Експансія цих націй буде підпиратись силою їхніх національних компаній, в той час як корпорації нинішніх сильних націй зраджують їх!” [13]. “Більше того, дослідник висловлює думку про те, що міцна національна економіка здатна стати основою національної консолідації для таких молодих пострадянських держав, як Україна. “Лише економічна єдність, досягнута за рахунок спільного для всіх елементу господарства у вигляді сильної загальнонаціональної компанії (компаній), могла б дати цим націям почуття групової єдності, почуття спільного інтересу і дати їм сенс їхньої окремішності та самоідентифікації” [13].

Відмінна особливість нового етапу – примат духовних цінностей і ноосферного підходу. А саме система духовних цінностей складає суть кожної локальної цивілізації. Тому перехід до постіндустріального суспільства підвищує роль духовного відтворення і знижує значення технологічного, економічного і природно ресурсного розриву між цивілізаціями, робить безперспективними уніфікаційні прагнення глобалізації за західними стандартами [12, с. 49].

Така уніфікація, перш за все, стосується законодавства. В Україні це призводить до вкрай негативних наслідків. Неадекватність правового поля традиціям та ментальним особливостям України збільшує асиметричність інформації через погіршенні якості звітної інформації, які надають суб'єкти господарювання, зокрема, транснаціональні компанії.

Вимоги до фінансової звітності регламентуються Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” та Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”.

Корпоративний сектор має ряд особливостей, які у своєму есе описав У. Баффет: “Саме головне, що треба розуміти, – бухгалтерський облік це формалізовані процедури. І як будь-якими формалізованими процедурами ними можна керувати. За допомогою сатири, написаної Беном Грехемом в 1930-ті роки, Баффетт показує, наскільки грубою може бути маніпуляція. Представлені Грехемом продвинуті методи бухгалтерського обліку дозволяли його фантомній компанії US Steel повідомляти про “феноменально збільшених” прибутках без яких-небудь грошових затрат чи змін режиму роботи чи продажу. Якщо викинути сатиричний дух, намальована Грехемом картина бухгалтерських пасток практично не відрізняється від того, що можна побачити в корпоративній Америці [11, с. 29].

“Звітність компаній побудована таким чином, – стверджує Ентоні Райс, – щоб представити компанії в найвигіднішому світлі, тому їх потрібно вивчати з неабиякою часткою цинізму [4, с. 51].

Як бачимо, майстерні способи маніпулювання обліковими даними дають можливість відповідно до правил, прийнятих представниками великого капіталу, грубо й відверто викривлювати звітність, у випадках, коли потрібно за будь-яку ціну зберегти видимість нормальної діяльності підприємства, ошукати громадян [4, с. 51]. Такий невтішний висновок зробив Ф.Ф. Бутинець у своїй роботі “Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна не сповідь” досліджуючи проблеми фальсифікації обліку і звітності.

Масштаби злочинів транснаціональних компаній, а також фальсифікацій звітності, які їх супроводжували, вимагають адекватної відповіді зі сторони світової спільноти. В листопаді 2000 року резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності. Україна до неї долучилася лише в 2004 році, прийнявши Закон України № 1433-IV (1433-15) від 04.02.2004 р. [1].

Проте проблема носить системний характер. Однією з причин є те, що корпорації не терпить ніякого втручання у внутрішні справи. “Корпоративний устав надає корпорації широку арену незалежних дій в області ведення її справ. І ця свобода захищається як священне право. В світі американського бізнесу ніщо не вважається настільки беззаконним, як втручання держави. Гарантії цієї свободи, закріплені законом і освячені звичаєм, значні. Настільки ж сильно ж протистояння будь-якому зазіханню профсоюзів на прерогативи корпоративної адміністрації. [5, с. 125].

Але ситуація ускладнюється тим, що аналогічне ставлення існує й у відношенні власних акціонерів. “Їх відсторонення від справ не передбачено законом і не освячено законом. Навпаки, їх право втручатися в справи корпорації або прямо, або через раду директорів гарантовано законом. Однак те, що це втручання законно, не означає, що воно плідне. Використання цього права стосовно важливих питань, які потребують групового рішення, спричинило б такий же негативний ефект, як і будь-яке інше втручання. Так що акціонер також має бути відсторонений від справ” [5, с. 125].

Це досягається звичайним ігноруванням прав акціонерів, як практично не існуючих. Разом з тим роздрібнення майна, прагнення філантропічних організацій, а також окремих осіб, що управляють чужим майном на правах опіки, вкладати капітал не в одне в різні підприємства... – все це призводить до того, що акції будь-якої корпорації опиняються в руках все більшої і більшої кількості осіб. Цей процес розсіювання розвивається швидко, і для того щоб відібрати в акціонерів всі можливості здійснювати реальний вплив на справи корпорації, зовсім не потрібно, щоб він дійшов до межі [5, с. 125-126].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, надзвичайно гостро постає питання про транснаціональні корпорації, а також результати їх діяльності. На світовому рівні їх вирішення має відбуватися з урахуванням рекомендацій щодо вирішення глобальних проблем, пов’язаних з бідністю, катастрофічним екологічним становищем тощо. На локальному ж рівні повинні враховуватися національні інтереси, а також культурні, ментальні особливості. Подальших досліджень потребує питання про організацію бухгалтерського обліку у транснаціональних корпораціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України Про ратифікацію Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності № 1433-IV (1433-15) від 04.02.2004 р.
2. Закон України Про ратифікацію Конвенції про транснаціональні корпорації № 921-XIV від 13.07.1999 р.
3. Закон України Про промислово-фінансові групи в Україні № 437/95-ВР від 21.11.1995 р.
4. Альфа і омега бухгалтерського обліку або моя болісна несповідь / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир.: ПП “Рута”, 2007. – 328 с.
5. *Гэлбрейт Дж.* Новое индустриальное общество: Пер. с англ. / Дж. Гэлбрейт. – М.: ООО “Издательство АСТ” ООО “Транзиткнига”; СПб.: Terra Fantastica, 2004. – 602 с.
6. *Клочко В.* Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою // Економіка України. – 2001. – №10.
7. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін.; За ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
8. *Стігліц Джозеф.* Глобалізація та її тягар: Пер. з англ. – К.: Вид. Дім “КМ Академія”, 2003. – 252 с.
9. *Суботин А.К.* Границы рынка глобальных компаний / Предисл. Д.С. Львова. – М: Едиториал УРСС, 2004. – 328 с.
10. *Тойнби А.Дж.* Постижение истории: Сборник / Пер. с англ. Е.Д. Жаркова. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 640 с.
11. *Уоррен Баффетт.* Эссе об инвестициях, корпоративных финансах и управлении компаниями. / Уоррен Баффетт; сост., авт. предисл. Лоренс Каннингем; пер. с англ. – 3-е изд.; М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 268 с.
12. *Яковец Ю.В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Якове. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика””, 2003. – 411 с.
13. http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=1056